

کتابخانه جامع
جامعه العلوم
مهاجرت بزمین
مرکز جهانی علوم اسلامی

مدرسه عالی فقه و معارف اسلامی

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته فقه و معارف اسلامی

عنوان:

امامت در قرآن از منظر فریقین

استاد راهنما:

حجة الاسلام و المسلمین آقای کریم پور قراملکی

نگارنده:

دورانعلی محسنی

سال تحصیلی: ۸۳-۱۳۸۲

کتابخانه جامع مرکز جهانی علوم اسلامی

شماره ثبت: ۱۳۳۴

تاریخ ثبت:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

۷. تقدیم به:
۸. تقدیر از:
۹. چکیده:

بخش اول: کلیات

۱۱. مقدمه:
۱۳. موضوع تحقیق
۱۳. توضیح و ازگان
۱۴. اهمّیت و ضرورت بحث
۱۵. انگیزه انتخاب موضوع
۱۶. سابقه پژوهش

بخش دوم: مبانی پژوهش

۱۹. ۲/۱ - مفهوم‌شناسی امامت
۱۹. ۲/۱/۱ - تعریف لغوی «امام»
۲۰. ۲/۱/۲ - تعاریف اصطلاحی امامت از دیدگاه علمای عامّه
۲۳. ۲/۱/۳ - بررسی و نقد تعاریف
۲۵. ۲/۱/۴ - تعریف مختار
۲۶. ۲/۲ - انتصاب یا انتخاب

۲۷	۲/۲/۱ - دیدگاه امامیه
۲۷	۲/۲/۲ - دیدگاه اهل سنت
۲۷	۲/۳ - تفاوت امامت با رسالت و نبوت
۳۳	۲/۴ - ضرورت امامت
۳۳	۲/۴/۱ - لزوم امامت از منظر علمای امامیه
۳۵	۲/۴/۲ - دیدگاه اهل سنت
۳۶	۲/۵ - راه‌های اثبات امامت
۳۶	۲/۵/۱ - از دیدگاه امامیه
۳۶	۲/۵/۲ - راه اثبات امامت از منظر اهل سنت
۳۹	۲/۶ - شرایط امام
۳۹	۲/۶/۱ - شرایط امامت از دیدگاه امامیه
۴۷	۲/۶/۲ - شرایط امام از دیدگاه اهل سنت
۴۸	۲/۶/۳ - شرایط امام از دیدگاه احادیث

بخش سوم: امامت در قرآن از دیدگاه فریقین

۵۵	۳/۱ - بررسی آیه ۵۹، سوره نساء
۵۵	۳/۱/۱ - واژه‌شناسی
۵۷	۳/۱/۲ - شأن نزول
۵۹	۳/۱/۳ - تفسیر
۵۹	الف - قول مفسرین شیعه
۵۹	ب - مفسرین اهل سنت
۵۹	ب/۱ - قول طبری
۶۱	ب/۲ - قول قرطبی

۶۳	۳/ب - قول مجاهد
۶۷	فرق امت با اهل حل و عقد
۷۱	مراد از «اولو الامر» ابوبکر و عمر می باشند:
۷۱	اشکالات قول عکرمه
۷۳	۶/ب - قول میمون بن مهران: اولو الامر اصحاب سرایا می باشند
۷۴	نظریه مفسرین شیعه
۷۴	دلایل مصادیق «اولو الامر»
۷۴	دلیل روایی
۸۱	۱- لزوم اجتماع امر و نهی
۸۱	۲- نقض غرض
۸۲	انتصاب یا انتخاب
۸۳	دلایل امامیه در مورد نصب امام
۸۳	آیه ولایت
۸۵	اقسام ولایت
۸۵	ولایت در زعامت
۸۵	الف - ولایت در جان و مال مردم
۸۵	ب - ولایت در امور شخصی
۸۶	قلمرو امامت
۸۶	الف: اهل سنت
۸۷	لزوم اطاعت
۸۹	شرایط امام
۹۰	آیه ۵۵، سوره مائده
۹۸	اقسام ولایت

- ۱- ولایت در امر خلقت ۹۸
- ۲- ولایت تکوینی به معنای واسطه در فیض بودن ۹۸
- ۳- ولایت تکوینی در محدوده معین ۹۹
- تقسیم دیگر ولایت ۹۹
- ۱- ولایت عامه ۹۹
- ۲- ولایت خاصه ۹۹
- قلمرو ولایت ۱۰۰
- تفسیر آیه از دیدگاه مفسرین امامیه ۱۰۱
- تفسیر آیه از دیدگاه مفسرین عامه ۱۰۴
- بررسی اشکالات ۱۰۴
- جواب از اشکالها ۱۰۶
- بررسی اقوال ۱۰۹
- قول مختار: ۱۱۰
- تأیید قول مختار ۱۱۰

بخش چهارم: خلاصه

- فهرست منابع ۱۱۶

تقدیم به:

آخرین فرستاده خداوند هموکه زینت رسولان، ختم پیامبران و
فخر عالم امکان است، هموکه شهره به شهر علم است و آغاز کارش
خواندن و تقدیم به امامانی که اولینش دروازه علم است، آخرینش
علم بر دوش و برپادارنده عدل و تقدیم به همه مشعلداران علم و
آگاهی.

تقدیر از:

مرکز جهانی علوم اسلامی، همه آنانی که طرح برنامه کرده‌اند، طرح موضوعات نموده‌اند، اساتید بزرگوار به ویژه استاد راهنمای رساله حجة الاسلام آقای کریم پور قراملکی که بنده را در این راستا راهنمایی نموده‌اند و آنانی که به نحوی کار این خصوص را به عهده دارند. و تشکر از مسئولین کتابخانه تخصصی تفسیر قرآن، مرکز فرهنگ و معارف علوم قرآنی، کتابخانه تخصصی، فلسفه و کلام، که منابع در اختیار بنده قرار دادند.

و تشکر از برادر آقای محمد عرفانی که زحمات زیادی را در امور تایپ و صفحه بندی این پایان نامه متحمل شده‌اند.

چکیده:

رساله‌ی که پیشروی شما است از چهار بخش تشکیل یافته است. بخش اول کلیات بخش دوم مبانی پژوهش که مطالب ذیل را در خود احتوا کرده است. مفهوم‌شناسی امامت، تعاریف امامت، انتصابی یا انتخابی بودن آن از دو دیدگاه، تفاوت امامت با نبوت و رسالت، ضرورت امامت و راه‌های اثبات آن. شرایط امامت از دیدگاه دو گروه و احادیث.... در بخش سوم امامت در قرآن از دیدگاه فریقین که در این قسمت دو آیه (الو الامر و ولایت) مورد تحلیل قرار گرفته است و مطالبی چون واژه‌شناسی، شأن نزول، تفسیر و مصادیق امامت، اشکال‌ها و جواب‌ها، دلایل و مصادیق، لزوم عصمت آنها، انتصابی یا انتخابی بودن امامت و قلمرو آن و شرایط امامت، اقسام ولایت، قلمرو آن، اشکال‌ها و جواب‌ها و مؤیدات قول مختار و پیرامون هر دو آیه آمده است و بخش چهارم به خلاصه و نتیجه‌گیری اختصاص یافته است.

بخش اول: کلیات

مقدمه

موضوع تحقیق

توضیح واژگان

اهمیت بحث

فرضیه تحقیق

انگیزه انتخاب موضوع

سابقه پژوهش

مقدمه:

انسان موجودی است اجتماعی و کمال خواه که مطابق میل درونی خویش در جامعه زندگی می‌کند و با دیگران به تعامل می‌پردازد. او در زندگی اجتماعی خویش به بسیاری از عوامل که در تکامل او دخیل است، نیازمند است و از آن جمله فرد کامل و شایسته‌ی لازم است که مدیریت و ریاست جامعه را به دست گیرد و به سوی هدف مشترک و والا رهنمون گرداند، زیرا رسیدن به هدف ارزشمند و والا در جامعه‌ی که همه خواهان رسیدن به کمال و دستیابی به سعادت‌تمند، امکان‌پذیر نیست، وجود استعدادها، سلیقه‌ها و خواسته‌های متفاوت در افراد یک جامعه بدون نظم و برنامه، عملاً راه رسیدن به کمال و زندگی موفق اجتماعی را مسدود خواهد ساخت و همه دچار سردرگمی و حیرت خواهد افتاد. وجود فرد شایسته و آگاه برای اداره جامعه، خود نخستین گام و راه رسیدن به نظم و برنامه اجتماعی خواهد بود، از همین رو است که حتی در یک گروه کوچک انسانی، که برای هدف مشترک گرد هم می‌آیند، وجود رهبر و امام جهت رسیدن به آن هدف ضروری است، و عملاً نیز چنین بوده است که همیشه فد با کفایت و شایسته‌ی زعامت گروه را در دست داشته و افراد را به سر منزل مقصود رسانیده است و گروه‌های که از این امر غفلت کرده‌اند، به بیراهه رفته‌اند و مقصد و

مقصود را گم کرده‌اند. این امر خود دلیل است به ضرورت وجود امام و رهبر در جامعه بزرگ انسانی که هدف متعالی دارند؛ و از آن سو دارای منافع متفاوت که اغلب باهم متعارض‌اند از اینرو جامعه انسانی برای هدایت و مدیریت خویش سخت نیازمند فردی است از هر نظر باید شایسته و با کفایت باشد تا انسان دارای امیال مختلف و آرمانخواه را به سوی سعادت هدایت نموده و دانه‌های پراکنده افراد جامعه را دور محور واحد جمع کرده و به سوی کمال و خوشبختی به حرکت درآورد.

از دیدگاه قرآن کریم نیز این موضوع مخفی نمانده است. در آیات متعدد قرآن در رابطه با آن اشاراتی شده است که خود دلیل بر ضرورت امام و اهمیت آن برای جامعه بشری است: ﴿إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ﴾^(۱). و یا در سوره مبارکه بقره، آیه‌ی ۱۲۴ در مورد حضرت ابراهیم علیه السلام می‌خوانیم: «... انی جاعلك للناس اماما...»^(۲). در بعضی آیات وقتی سخن از امام به میان می‌آید بلافاصله هدایت، آن هم بر امر خداوند، مطرح می‌گردد: ﴿... وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا...﴾^(۳).

از آنجای که مفسرین قرآن خصوصاً پیروان در فرقه شیعه و اهل سنت در تفسیر این آیات، شرح و تفسیر ویژگی‌های امام، نظرات گوناگون و متفاوتی ارائه کرده‌اند، در این رساله سعی شده است تا با تکیه بر دو آیه مبارکه «اولو الامر و «ولایت» امامت در قرآن از نظر فریقین مورد بررسی قرار گرفته و به پرسش‌های گوناگون پیرامون مسأله امامت پاسخ داده شود.

۲- قرآن کریم، بقره، آیه ۱۲۴.

۱- قرآن کریم، رعد، آیه ۷.

۳- قرآن کریم، سجده، آیه ۲۴.

موضوع تحقیق

موضوع پایان نامه: امامت در قرآن از منظر فریقین با تکیه بر دو آیه روشن نمودن این موضوع است که امامت در آن، به چه صورتی تبیین شده است؟ و چگونه عالمان سنی و شیعی، بحث امامت را از نگاه قرآنی مطرح کرده‌اند؟ و آیا امامت از منظر قرآن، یک منصب دنیوی و واگذار شده به خود مردم است یا نه، قرآن برای آن منصب دینی و الهی و وابسته به خدا قائل است؟

واژگان

در این بحث، چند واژه، به طور خلاصه توضیح داده می‌شود، تا مراد از آن در بحث‌های آینده، معلوم شود:

۱- فریقین: دو فرقه:

الف- مفسرین شیعی دوازده امامی.

ب- مفسرین عامه و غیر امامی.

۲- مراد از شیعه، همان شیعه اثنی عشری است.

۳- اهل سنت: منظور از آن مفسرین و متکلمین غیر امامی می‌باشد.

۴- امامت: مراد از امامت در این جا، امامتی است که جنبه نمایندگی از پیامبر ﷺ را

داشته باشد و مراد مقامی است که رنگ خلافت و جانشینی رسول مکرم اسلام را دارا

باشد. و مراد ما از اصل «امامت» در اصول اعتقادی شیعه این است که بعد

از پیغمبر اکرم ﷺ دوازده امام معصوم علیهم السلام یکی پس از دیگری جانشینان بر

حق آن حضرت صلی الله علیه و آله می‌باشند.

اهمیت و ضرورت بحث

تردیدی نیست در این که یکی از پایه‌های مهم اسلام، مسأله امامت جامعه مسلمین است و نیز در این که از ضروریات مذهب شیعه، امامت و ولایت بلافصل حضرت علی علیه السلام است که مذهب تشیع را از مذهب اهل تسنن جدا می‌کند. از طرف دیگر امامت از اصول دین و مذهب است که در آن تقلید راه ندارد و باید هر فرد با دلیل محکم این مسأله برایش ثابت شده باشد، از این رو لازم و ضروری است که هر شخص، در پذیرش امامت و ولایت آن حضرت دلائل متقن داشته باشد و این کار، نیازمند تحقیق کافی و وافی است تا از این طریق و به دور از تعصبات، حقیقت را دریافته و بعد از آشکار شدن آن، تلاش کند، برای دیگران نیز، روشنگری نماید؛ و در دنیای امروز که دیگران اندیشه باطل خود را از طریق ارتباطات جمعی بر دیگران تحمیل می‌کنند، ولی ما نتوانیم حقیقت را با استدلال قوی حداقل برای خویش مکشوف سازیم، جای بسی تأسف خواهد بود، لذا بر ما است که به امر تحقیق پردازیم. این امر هم سبب گردیده برای درک و دریافت حقیقت، هم زمینه‌ی شود برای حل اختلافات میان اندیشمندان مسلمان و یا حداقل کم شدن اختلافات.

چه اینکه بسیاری از مشکلات به دلیل مکتوم ماندن حقیقت است و امید است که همه فرهنگیان جامعه اسلامی در این خصوص، همت گمارده تا چهره پر فروغ حق از زیر ابرهای جهل بیرون آید.

انگیزه انتخاب موضوع

از آنجا که مقام معظم رهبری، سال ۱۳۷۹ را سال مولی علی علیه السلام نام گذاری نمودند و سال ۱۳۸۰ را سال رفتار علوی و سال ۱۳۸۱ را سال افتخار حسینی، نام نهادند، که به نظر می‌رسد، ترتیب منطقی بین آنها برقرار است، یعنی در سال مولی علی علیه السلام باید مردم مخصوصاً فرهنگیان و اهل قلم، امام را بهتر بشناسند و معرفت و شناخت نسبت به مولی علی در این سال باید بیشتر گردد و در سال رفتار علوی، با توجه به شناخت در سال علوی، رفتار و گفتار و کردار خود را با رفتار حضرت علی تطبیق دهند و بعد از شناخت و تطبیق اعمال با رفتار علوی جامعه اسلامی به افتخار حسینی خواهند رسید. با توجه به این نامگذاری، وظیفه خود دانستم که به عنوان یک طلبه دست به قلم برده در رابطه با موضوع امامت، تحقیقی کرده باشم و با این کار، هر چند ناقص، پاسخی گفته باشم به ندای مقام معظم رهبری دام ظلّه العالی.

سؤال اصلی

آیا در آیه‌ی مورد بحث (اولو الامر و ولایت) دلالت بر امامت دارد؟

سؤال فرعی

مفهوم امامت در قرآن با نظر کدام یک از دو مذهب شیعه و سنی سازگار است؟

فرضیه‌ها

فرضیه اصلی

امامت یک مقام الهی است و برخواسته از مشیت خدایی، این مقام از طرف خداوند برای هدایت خلق به آن کس که شایسته است تفویض می‌گردد.

فرضه رقیب

امامت مقام عادی دنیای است و خداوند در امر انتخاب امام برای جامعه دخالت نکرده بلکه آن را به عهده مردم گذاشته است تا هر کس را مصلحت دانستند، به این مقام برگزینند.

سابقه پژوهش

بحث امامت به طور عام از دیر باز در میان مسلمانان مطرح بوده است بعد از رحلت پیامبر اکرم اسلام به طور جدی مطرح گردید، ابتدا بحث بر سر این بود که چه کسی خلیفه رسول خدا است؟ آیا پیامبر ﷺ کسی را به عنوان جانشین معین کرده است یا خیر؟ اما بعدها بر اثر پیدایش مذاهب گوناگون و علم کلام این مسأله به صورت اساسی در میان مسلمانان درآمد و از آن زمان به بعد بین اندیشمندان فرقه‌های مختلف اسلامی بحث‌های گسترده صورت گرفته است و این موضوع به ویژه میان متکلمین و مفسرین از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است. اما امامت در قرآن با تکیه بر آیه‌ی خاص آن هم

از دیدگاه فریقین تا کنون مورد بحث قرار گرفته است. در رساله‌ی پیش رو، نگارنده این بحث را مطرح کرده است و سعی دارد آن را به صورت مبسوط مورد تحلیل و بررسی قرار دهد.

✍ بخش دوم: مبانی پژوهش

۱-۲- مفهوم‌شناسی امامت

الف - مفهوم لغوی

ب - مفهوم اصطلاحی

ج - تفاوت امامت با رسالت و نبوت

۲-۲- ضرورت امامت

الف - از دیدگاه امامیه

ب - از دیدگاه اهل سنت

۳-۲- راه‌های اثبات امامت

الف - دیدگاه امامیه

ب - دیدگاه اهل سنت

۴-۲- شرایط امامت

الف - از دیدگاه امامیه

ب - از دیدگاه اهل سنت

۲/۱- مفهوم شناسی امامت

۲/۱/۱- تعریف لغوی «امام»

«امام» به کسر همزه کسی است که به پیشوایی او در قول و فعل اقتدا می‌شود... چه بر حق باشد یا بر باطل، چنانچه در «مفردات راغب» آمده است: «و الامام، المؤتم به، انساناً كان یقتدی بقوله او فعله... محقاً كان او مبطلا: ﴿وَ اجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ اِمَامًا﴾^(۱)، ﴿فَقَاتِلُوا اَئِمَّةَ الْكُفْرِ﴾^(۲) (۳).

یعنی امام کسی است که به او در قول و فعل تأسی و اقتدا شود، چه در کار باطل یا حق و در قرآن هم به امام باطل و هم به امام بر حق، به طور مساوی امام اطلاق شده است.

این معنای لغوی، یعنی پیشوا در کلام امام صادق علیه السلام نیز آمده است، در وسائل الشیعه نقل شده است: در سال ۱۴۰ هجری قمری، اسماعیل بن علی که در کاروان حج به عنوان امیر الحاج به مکه می‌رفت و امام صادق نیز همراه این کاروان بود، حضرت امام صادق علیه السلام از مرکب به زمین افتاد. اسماعیل برگشت که همراه حضرت باشد اما امام فرمود: «سِرْفَانِ الْاِمَامِ لَا یَقِفُ»^(۴) یعنی برو، امام نمی‌ایستد. معلوم می‌شود که امام صادق علیه السلام لفظ «امام» را به امیر الحاج اطلاق کرده و مراد معنای لغوی

۱- فرقان / ۷۴.

۲- توبه / ۱۲.

۳- مفردات راغب، ج ۱، ص ۸۹-۹۰.

۴- وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۲۹۰، ۲۰ جلدی.

آن بوده، نه اصطلاحی.

صاحب کتاب «معجم مقایس اللغة» امام را این گونه تعریف کرده است: «و الامام كل من اقتدى به و قُدّم في الامور^(۱)».

امام کسی است که به او تأسی شود و جلو دار امور باشد. قال الخليل: الامام القُدّام: یعنی خلیل امام را به معنای جلو دار تعریف کرده است^(۲).

۲/۱/۲- تعاریف اصطلاحی امامت از دیدگاه علمای عامّه

تفتازانی

«هي رئاسة عامة في امر الدّين و الدنيا خلافة عن النبي...^(۳)». یعنی امامت، ریاست عمومی بر مردم در امر دین و دنیا به جانشینی از سوی رسول خدا است.

قاضی عبد الجبار

«هي الولاية على الامّة و التصرف في امورهم على وجه لا يكون فوق يده يد...^(۴)»، یعنی امامت، سرپرستی مردم و تصرف در امور مردم است به گونه‌ای که بالادست نداشته باشد.

ایجی در مواقف

«هي خلافة الرّسول في اقامة الدّين بحيث يجب اتباعه على كافة الامّة^(۵)»، امامت جانشینی پیامبر در برپایی دین است، به گونه‌ای که اطاعتش، بر همه مردم واجب است.

۲- همان.

۴- شرح اصول خمسة، ص ۷۵۰.

۱- مقایس اللغة، ج ۱، ص ۲۳.

۳- شرح مقاصد، ج ۵، ص ۲۳۲.

۵- شرح مواقف، ج ۸-۷، ص ۳۷۶.